

תמונת מצב מנקודת המבט של ארגוני הסיוע

מיכל פינצ'וק

בראשית הדברים חשוב לי להדגיש בנוגע לכותרת הכנס, כי בעינינו בני אדם נרדפים שברחו ממדינות המוצא שלהם והגיעו לישראל אינם מהגרים בלתי חוקיים, כפי שפורסם בהודעה אחת, בה הוצג הכנס כעוסק ב"הגירה בלתי חוקית לישראל" (שמו הרשמי של הכנס לא כלל התייחסות כזו). בני אדם הנמצאים בישראל ואסור לגרשם חזרה לארץ המוצא שלהם מפני שהם עלולים להיות חשופים לעינויים ולפגיעה חמורה בזכויות אדם, אין להחשיבם מהגרים בלתי חוקיים. אין זה עניין סמנטי אלא עמדה עקרונית, עמדה ערכית שממנה נגזרת המדיניות שצריך לדעתנו לנקוט כלפי האוכלוסייה הזאת. מן הראוי להזכיר שאין זה עניין של עמדה אישית, ואני נתלית באילן גדול – המשפט הבינלאומי. במשפט הבינלאומי מוזכרת בפירוש חובתן של מדינות החתומות על אמנת הפליטים כלפי מי שנכנסו לתחומיהם, גם אם נכנסו לא דרך מעבר הגבול הרשמי וגם אם אין להם שום מסמך רשמי המוכיח את זהותם, דוגמת דרכון בתוקף. הגישה הרואה באוכלוסיית מבקשי המקלט שוהים בלתי חוקיים, עבריינים, אינה ייחודית למארגני הכנס, אלא מאפיינת את גישת רשויות המדינה ואת מדיניותה של מדינת ישראל כלפי מבקשי המקלט, בייחוד את המדיניות שאימצה המדינה מסוף שנת 2011. מדיניות זו, אם נשתמש במונחים שהתווה פרופ' אמנון רובינשטיין, היא "קשה מבחוץ וקשה מבפנים". אפשר להבין את ההחלטה להקים את מתקן הכליאה בדרום רק אם רואים בבני אדם אלה עבריינים. זהו מתקן האמור להכיל למעלה מ-10,000 נפש. היום כבר אין שום ניסיון להסוות את מתקן הכליאה ולתאר אותו כמתקן שהייה הומני. לפי התכניות שעברו את כל האישורים הדרושים, והתקבלו למרות ההסתייגויות המפורשות והחדות של משרד הרווחה, לא יהיו במתקן אזורים ירוקים וגם לא אזורים ציבוריים. המתקן יהיה מורכב משורה אינסופית של אוהלים מוקפים בתיל, שבהם יוחזקו לפי החוק למניעת הסתננות כ-10,000 נפש לפרק זמן של שלוש שנים לפחות. כבר היום הנכנסים לישראל, ובכלל זה נשים וילדים, מוחזקים במתקן הכליאה הזה המנוהל בידי השב"ס. מדובר אפוא בבית כלא לכל דבר. כאשר נקודת המוצא היא שמדובר בעבריינים אפשר אולי להבין מדוע אחוזים כה קטנים

מהם מוכרים כפליטים. בישראל אחוז ההכרה במבקשי מקלט כפליטים הוא 0.2, נמוך בהרבה מהממוצע העולמי שהוא 25 אחוז בקירוב.

בישראל נהוג היום לתאר את המהגרים כמסתנני עבודה ולא כמבקשי מקלט או מהגרים או מחפשי עבודה, וזה כדי להמשיך להכפיש אותם ולהתייחס אליהם כאל עבריינים במקום להתמודד עם עובדות ולבדוק את בקשות המקלט שלהם. בפועל, 85 אחוז מקרב הקרויים מסתננים, כלומר מקרב אותם מחפשי מקלט, זוכים להגנה קבוצתית. מדובר בבני אדם שמוצאם מסודן או מאריתריאה. הבקשות שלהם למקלט אינן נבדקות כלל. במקום לבדוק מקנים להם באופן אוטומטי הגנה קבוצתית. המדינה חוששת פן יבדקו את הבקשות שלהם ויגלו שמדובר באמת במבקשי מקלט הזכאים להכרה כפליטים, ופירוש הדבר שצריך להעניק להם זכויות ממשיות, כשבפועל כיום נותנים להם כאמור רק הגנה קבוצתית. לעומת ישראל, ברחבי העולם שיעור ההכרה במבקשי מקלט אריתריאים כפליטים עומד על 84 אחוז, כלומר בקשותיהם אכן נבדקות והם מוכרים כפליטים. גם 74 אחוז ממבקשי המקלט שמוצאם בסודן מוכרים כפליטים. מהי אותה הגנה קבוצתית הנזכרת לעיל? הגנה זו אינה מעניקה זכויות מיוחדות ולא מאפשרת לעבוד בישראל. וכך קבוצה של בני אדם מסתובבת בארץ עם אשרה שרשום עליה "אשרה מכוח סעיף 2 א' 5", וכתוב עליה במפורש שאין היא מהווה היתר עבודה. הגנה קבוצתית גם אינה מקנה להם זכויות בתחום הרפואה. אין הם זכאים לכל טיפול רפואי למעט מקרי חירום. לפי חוק זכויות החולה, במקרי חירום רופא חייב לטפל באדם, אבל טיפול שאינו טיפול חירום אינו מתאפשר מכוח ההגנה הקבוצתית. למרות הידיעה שמי שהגיעו לכאן עברו זוועות בדרכם, אין ההגנה הקבוצתית מעניקה סיוע או סעד נפשי כלשהו. אנו יודעים שחלקם לא רצו להגיע לישראל אלא נחטפו ומצאו את עצמם במחנות עיניים, מחנות הזוועה שבסיני. ולמרות זאת, ההגנה הקבוצתית אינה מאפשרת לתמוך בהם. מערכת הרווחה, למעט במקרי קיצון שיוצגו בהמשך, איננה מטפלת באוכלוסייה הזאת.

משמע, ההגנה הקבוצתית אינה עושה דבר חוץ ממניעת גירושם מהארץ. היא אכן מונעת גירוש, אך גם מונעת אפשרות שהבקשה של אותו אדם תיבדק. היא מונעת ממנו להיות זכאי בזמן כלשהו בעתיד לזכויות כלשהן בישראל.

מבקשי המקלט זוכים לסיוע רק מארגונים וולונטריים, כמו עמותת "אס"פ". העמותה הוקמה בשנת 2007 ומטרתה לסייע לפליטים במצוקתם היומיומית, ולסייע להם במימוש זכויותיהם, המגיעות להם מכוח אמנת הפליטים, שחלה על חלקם לפחות. הפעילות שלנו מכוונת בין היתר לקהל הישראלי באמצעות שיחות וחשיפת המצב, אבל היא גם מכוונת לסיוע לפליטים עצמם. לעמותה מגיעים בחודש כ-400 איש המבקשים סיוע. הם באים עם מגוון שאלות הקשורות למצבם בישראל. חלק מהמקרים מורכבים

וקשים. למשל, מקרים של אנשים שסובלים מנכויות, אנשים שנפצעו בגבול וקיבלו טיפול רפואי ואחר כך נשלחו במונית לתל אביב למשרדי "אס"פ", ואנשים שסובלים מהפרעות נפשיות. כל אלה פונים לעמותת "אס"פ", ואנחנו מנסים בכלים המעטים העומדים לרשותנו, בעזרת עובדת סוציאלית ובעזרת מתנדבים, להעניק להם סיוע.

מבקשי המקלט חיים מן היד אל הפה ומתקיימים בקושי. חייהם נטולי כבוד לחלוטין. בכל הנוגע לעבודה, כאמור אין האשרה שברשותם מאפשרת להם לעבוד, אבל בפועל הם רשאים לעבוד בעקבות עתירה שהוגשה. הקליניקה לפליטים באוניברסיטת תל-אביב, בשם "אס"פ" ועוד ארגונים, הגישה עתירה בה דרשה לאפשר להם לעבוד. העתירה הציגה את המצב ותהתה כיצד אותם בני אדם החיים בתחום מדינת ישראל אמורים להתקיים בלא היתר עבודה. ההשלכה של העתירה הייתה שבמין שיטה של "ישראלוף" התחייבה מדינת ישראל שלא לאכוף את החוק נגד מי שמעסיק אותם. כלומר עדיין האשרה שלהם אינה מהווה היתר עבודה, אך בפועל הם עובדים, ובפועל אין אוכפים את האיסור על המעסיקים. עובדה זו אינה מונעת את קובעי המדיניות ואת שר הפנים אלי ישי לפזר דיס-אינפורמציה ולהפחיד את המעסיקים כדי שלא יעסיקו אותם. ובכל זאת, רובם עובדים בעבודות למיניהן. בעמותה מתקבלים אינספור טלפונים ממעסיקים שאינם יודעים אם הם מורשים להעסיק אותם. אנחנו מציידים את האנשים בהצהרה שנתנה המדינה בבית המשפט, כדי שיוכלו להציג אותה למעסיק, אך המעסיקים עדיין מטלפנים אלינו לברר האם הצהרה זו בתוקף.

בנוגע לבעיות הרפואיות, אנשים ממתנינים עד שהמצב נהיה קריטי, ורק אז הם פונים לטיפול, ואז הטיפול הוא כמובן ארוך יותר ויקר יותר. וכך המחיר שהפליטים משלמים הוא גבוה, אך גם המחיר שאנחנו משלמים כחברה. אשר לחינוך, הילדים משולבים ברוב המקומות חוץ מן העיר אילת, שם ניסו לאורך שנים ליצור מסגרת נפרדת בעבור ילדי פליטים. גם בנוגע לאילת קבע בית המשפט בעקבות עתירה, שהילדים האלה זכאים לחינוך, וחייב את העירייה לשלב אותם במסגרת העירונית.

חשוב לציין שהרוב מתוך 60,000 בני אדם הנמצאים כיום במדינת ישראל מצליחים לתפקד, ורובם עובדים. ואולם יש ביניהם פצועים וחולים, ואלה, החלשים ביותר, אינם מקבלים שום סיוע. משרד הרווחה הוא שאמור לטפל בהם. באופן רשמי הכריז המשרד שהוא מטפל במבוגרים הנמצאים בסכנה מיידית לשלומם ובקטינים השרויים במצב סכנה, אך אלו מונחים מעורפלים, על אחת כמה וכמה כלפי מבקשי מקלט ופליטים. המצב מוביל לכך שאנחנו מטפלים באנשים המגיעים אלינו הישר מבית החולים. העובדת הסוציאלית מודיעה לנו כשהיא משחררת אלינו בן אדם. מדובר באדם בלי יכולת להחזיק את עצמו, בלי שום תמיכה משפחתית, בלי שום מסגרת ובלי יכולת לכלכל את עצמו. אנחנו מנסים למצוא לו פתרון בעזרת רשימות של אנשים המוכנים לסייע ולארח אותו. לפני זמן מה אירע מקרה מזעזע בירושלים של השלכת בקבוק

תבערה לדירה שחיו בה שני אריתריאים, אישה בהיריון ובן זוגה. השניים נכוו קשות אך חייהם ניצלו. שניהם לא רצו להישאר בירושלים ובסופו של דבר הגיעו לתל-אביב, והיום גם הם נמנים עם מי שאנחנו מטפלים בהם. אנו נאלצים לטפל בהם מכיוון שגם הם אינם עונים להגדרה המצמצמת של משרד הרווחה. מצבם הרפואי ירוד בעקבות השריפה, והם אינם מתפקדים. מאחר שאין ביכולתם לעבוד, הם לא יצליחו להחזיק את עצמם. גם בני אדם אלה אינם זוכים היום במדינת ישראל לכל עזרה או תמיכה. גם לקטינים אין המדינה מעניקה תמיכה. אנו מכירים מקרים קשים, שההתערבות היחידה של רשויות הרווחה הייתה במקרה שהיה צורך להוציא את הילד מהבית. ואכן במקרים הקשים ביותר מוציאים את הילד מביתו, אך לפני כן אין עושים דבר, וגם במקרים אלו זמן רב עובר עד שמוציאים אותו מהבית, ואין אחידות בטיפול. למשל, באילת אסר ראש העיר על רשויות הרווחה לטפל בבעיות של פליטים אף שיש שם קהילה גדולה ובתוכה גם מקרים קשים. למשל, במשך שנתיים כלא אב את שתי בנותיו בדירה. פנינו לרווחה פעמים מספר ולא הייתה שום התערבות. בסופו של דבר הוגשה תלונה למשטרה, והן הוצאו מהבית למרות העדר הטיפול של שירותי הרווחה. אין ספק שהמצב הקשה הזה משפיע לא רק על קהילת הפליטים, והוא מחלחל החוצה ומשפיע על החברה בכלל, ומעבר לכתם המוסרי הדבק בכולנו. העובדה שיש בתל-אביב בני אדם חולי פוליו הישנים ברחוב בלא שום תקווה לעתיד ובלא עזרה כלשהי מהמדינה היא בפני עצמה כתם מוסרי. הסיוע היחיד שהם מקבלים הוא סיוע במזון מעמותות כמו שלנו. כן יש התארגנויות וולונטריות המנסות לפתור את הבעיה. מעבר לכתם המוסרי ודאי שיש לתופעה השפעה על החברה, למשל על שוק העבודה. העדר הזכות החוקית לעבוד גורמת לבני אדם אלה להסכים לעבוד בשכר זעום, מה שמדרדר את שוק העבודה המקומי. הנפגעת היא האוכלוסייה החלשה בחברה הישראלית שיכלה אולי לאייש את מקומות העבודה הללו. ההשפעה היא גם בתחום הבריאות-חובות אבודים. לא מזמן התנגח פרופ' בני ברבש מאיכילוב עם האוצר בנושא הזה. לטענתו, מדובר במאות אלפי שקלים שהם בגדר חובות אבודים, שיכלו להימנע אם בני אדם אלה היו יכולים לפנות לעזרה רפואית לפני הגיעם אל בית החולים. לו היה להם ביטוח בריאות, היה באפשרותם לטפל בבעיה הבריאותית בראשיתה ולא להתדרדר עד כדי אשפוז יקר, שכולנו משלמים עליו במסים שאנחנו משלמים. מובן שיש השפעה ניכרת באזורים כמו דרום תל-אביב. מוכרים גילויי האלימות והגזענות כלפי מבקשי המקלט. אפשר להבין אותם כי האנשים האלה באמת מפריעים. הם אכן ישנים ברחוב ובגינות וזו בעיה אמיתית לתושבי המקום. יש צדק בהתקוממות על כך ועל עצם העובדה שהאוכלוסייה הכל-כך חלשה, שאינה יכולה להחזיק את עצמה, נמצאת בקרב אוכלוסייה שאף היא מלכתחילה מוחלשת. מדינת ישראל שלחה אותם לשם במכוון. העזרה שמדינת ישראל מצאה לנכון להעניק למבקשי

המקלט בישראל הייתה כרטיס אוטובוס מכלא סהרוניס לתל-אביב. והם אכן הגיעו לתל-אביב ונשארו במקום שבו הורידו אותם. בהדרגה ובאופן טבעי הם מתחברים לחברים שלהם שכבר שם ומשתקעים בחצר של אלה שמלכתחילה אינם משתייכים לאוכלוסייה החזקה בישראל.

המדיניות שאני מציעה היא, לאפשר לבני אדם אלה לעבוד ולהעניק להם זכויות בסיסיות שיאפשרו להם, כל עוד הם כאן, לחיות בכבוד. יש לאמץ את הגישה שהמליץ עליה אמנון רובינשטיין האומרת "רך מבפנים". הגישה הזאת נותנת להם לעבוד ולהתפרנס ומאפשרת להם לגשת לשירותי בריאות כשהם זקוקים להם. לטעמי הפתרון איננו לבזבז מייליארדי שקלים על אחזקתם במתקן הכליאה לאורך שנים. את הכסף הזה עדיף להשקיע בשכונות בדרום תל-אביב. עדיף להשקיע אותו במערכת שבודקת את בקשת המקלט של אותם בני אדם, כך שתוכל להבחין בין מבקשי מקלט למהגרי עבודה. מערכת זו זקוקה למשאבים שהיום אינם בנמצא. הכסף צריך להיות מופנה למקומות האלה ולא לבניית מתקני כליאה. לאחר שנבחין בין מבקשי המקלט למהגרי עבודה ניאלץ להחזיר את מי שלא יוכרו כפליטים. ואולם יש מקרים שלא יהיה אפשר להחזירם, ומצב כזה יחייב לעשות מה שמדינות רבות בעולם עושות, להעניק הגנה משלימה. הגנה זו היא מכוח האמנה נגד עינויים, וגם היא תעניק זכויות עד שהמצב באריתריאה או עד שהמצב בסודן ישתפר והם יוכלו לשוב למולדתם.